

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN ASSESSMENT ON ELFRIEDE JELINEK AND NOVEL ANTI-HEROES

Prof.Dr.A.Gülden DİNİZ ÜNLÜ¹

Özet

Nobel Ödülleri 1901 yılında verilmeye başlanmıştır ve aradan geçen 117 yıl içinde yaklaşık 1000 kişi ve kuruluş bu ödülü kazanmıştır. Ödül alanlar arasındaki kadın sayısı 50 civarında olup, bu sayı kabaca %5 oranına denk gelmektedir. Yetmişli yıllardan itibaren ivme kazanan feminist akım, edebiyat alanında da kendini göstermiş ve sayıları hızla artan kadın yazarlar eserlerinde, çoğu kez kadınların yaşadıkları problemlere ve toplum içindeki konumlarının yetersizliğine vurgu yapmışlardır. Benzer şekilde Nobel Edebiyat Ödülünü kazananlar arasında kadınların oranı son yıllarda gözle görülür şekilde artmıştır. Elfriede Jelinek'in romanları, kadınların toplumdaki aşağı konumunu ve bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında kadınların rolünü göstermesi açısından ilgi çeken eserlerdir. Bu makalede 2004 yılında edebiyat dalında Nobel Ödülü almış Avusturya'lı yazar Elfriede Jelinek'in romanları ve roman kahramanlarının özelliklerinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elfriede Jelinek, Nobel Ödülleri, Kadın Edebiyatı, Ata-Erkil Toplum Düzeni.

Abstract

The Nobel Prize was established in 1901 and in the last 117 years, roughly 1000 people and organizations have won this award. The number of women among the winners is about 50, which roughly corresponds to 5%. The feminist movement, which gained momentum since the 1970s, has also manifested itself in the field of literature, and the increasing number of female writers has often emphasized the problems of women and their inferior place in society. Similarly, the proportion of women among Nobel Prize laureates has increased significantly in recent years. The novels of Elfriede Jelinek are interesting in terms of showing the worthless position of women in society and the role of women in the emergence of this negative situation. The aim of this article is to examine the novels of the Austrian writer Elfriede Jelinek, who won the Nobel Prize in literature in 2004 and the characteristics of the novel characters.

Keywords: Elfriede Jelinek, Nobel Prizes, Feministic Literature, Male- Dominated Society.

1. GİRİŞ: TANITIM VE ÖZÖVGÜ

Bu makale, 2004 yılında edebiyat dalında Nobel Ödülünü almış, Avusturya'lı yazar Elfriede Jelinek'i tanıtmak amacıyla yazılmıştır. Kimyacı Alfred Nobel'in vasiyetiyle 1901 yılında

¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Patoloji Anabilim Dalı, gulden.diniz@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1512-7584

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

verilmeye başlanan Nobel Ödülleri, önceleri fizik, kimya, tıp, edebiyat ve barış olmak üzere 5 dalda verilirken, 1969 yılından itibaren ekonomi alanının da eklemesiyle 6 dalda verilir oldu. Bazen ödüllerin birden fazla kişi arasında paylaşılması, bazı yıllarda ödüle layık aday çıkmaması nedeniyle geçen 117 yıl içinde kabaca 1000 kişi ve kuruluş bu ödülü almaya hak kazanmıştır. Ne yazık ki ödül alanlar arasındaki kadın sayısı 50 kadardır ve bu sayı kabaca %5 oranına denk gelmektedir (Akatlı 2006). İşte Nobel ödülü kazanmış bu az sayıdaki kadından biri ile, üstelik de az bilinen ve daha çok Nobel ödülünü hak edip etmediğine ilişkin tartışmalarla ünlü Elfriede Jelinek ile tanışmam aslında büyük bir rastlantıydı. Nobel Ödüllü kadınların tanıtılacağı özel bir proje kapsamında hazırlanacak bir kitaba bölüm yazarı olarak davet edildim. Sonrasında kitap projesi ve bölüm yazarlığı planı suya düşse de, bu davet beni inanılmaz mutlu etti (Akyıldız 2014). Çünkü elimde olmadan kadına pozitif ayrımcılık uygulanmasından yanayım ve kadınların başarı öykülerinin her fırsatta dillendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Düşünün ki karı koca aynı yıl Nobel fizik ile kimya ödüllerini kazansalar ve ertesi gün ödül töreninde yapacakları konuşmaları hazırlıyor olsalar bile, kadın toplumsal rolü gereği konuşmasını hazırlamanın yanı sıra çocuğunun okul giysilerini yıkamak, beslenme çantasına konulacak yiyecekleri planlamak, haftaiçi eve geç döneceği günlerde yenmesi için yemek pişirip buzdolabına istiflemek, kocasının gömleğini ütölemek benzeri bir sürü başka işle de uğraşır. Pediatrist babası olan çocuk ateşlendiğinde evde kalıp ona bakma görevi çoğu kez annenindir. Sonuç olarak pozitif ayrımcılık yapma niyeti ve “Nobel Ödülü kazanan bu ender kadının” zaten mükemmel olduğu inancıyla sizlere keyifle okuyacağımız etkileyici bir “Elfriede Jelinek güzellemesi” yaratma konusunda son derece kararlıyım (Kurban, 2013).

Ama öncesinde biraz da kendimden söz edeceğim. Çünkü sahip olduğumuz en değerli şey “zaman” ve yazdıklarımı okumanın “zaman kaybı” olmadığını sizlere kanıtlamam şart. Ben edebiyat ve birşeyler karalama konusunda oldum olası yetenekli biriydim. Hani ortaokul ve lisede edebiyat dersleri kapsamında “kompozisyon yazma” saatleri vardı. Dersin amacı Türkçeyi en doğru şekilde kullanarak yaratıcılığını ortaya koymak olduğundan önümüzde kitap ve defterler açık olurdu. İşte o sınavlarda benim standart notum hep 10'du. Sınıfın geri kalanı kaynaklardan konuyla ilgili genel bilgileri sıralar, benzer cümleleri evirip çevirir tekrarlar ve hiç değilse 5 alıp karne notunu düşürmemeye çabaldı. Hiç unutmam birinde edebiyat öğretmenimiz “pişmanlık” konusunda kompozisyon yazmamızı istemişti. Herkes sözlüklere saldırıp; “pişmanlık, pişman olma durumunu anlatır ve Farsça “peşimān” sözcüğünden gelir. Yaptığı bir işin veya davranışın olumsuz sonucunu görerek üzülme anlamındadır” benzeri

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

cümleleri sıralayıp, bir dosya kağıdını bile dolduramamışken, ben bir tavşan ailesinin öyküsünü anlatmışım. Çekirdek ailenin değerini kavrayamayan baba tavşan, yaptığı hatalar sonucu çok sevdiği karısı ve çocuklarını kaybediyordu. Tabi sonunda korkunç bir pişmanlıktı elinde kalan... Ben yine 10 aldım ve yazdığım öykü haftalarca okul gazetesini süsledi.

Bir başka derste ise bir şairi tanıtmamız isteniyordu. Evde Attila İlhan'ın toplu şiirlerinden “duvar” kitabını buldum (İlhan, 1977). İtiraf ediyorum ki daha önce hiç bir şiirini okumamışım ve şairi hiç tanımıyordum. O sabah kitabı yanımda götürdüm. Bilirsiniz bu tip kitaplarda şiirlerden sonra derleyen şairle ilgili görüşlerine yer verilir. O yıllarda henüz bilgisayar çağı başlamadığından “kopyala-yapıştır” yoktu, ama “okuduğunun aynısını kağıda geçir” vardı. Ben de dersin ilk 15 dakikasında şairi tanıtan bölümü okudum ve o bölümde anılan en güzel dizeleri araya serpiştirerek gerçek bir “Attila İlhan güzellemesi” yazdım. Sonuç mu ne oldu? Tabi ki bir tane 10, 39 tane 5-7 arası not vardı kompozisyon sınavı sonuç çizelgesinde.

Artık daha fazla örnek vermeyeyim ve özövgü faslını tamamlamış olayım. Eğitimim tababete evrilince edebiyatla ilişkim yavaş yavaş azaldı. Tıp fakültesinin ilk yıllarında ufak tefek kompozisyon yarışma ödülleri kazansam da, kariyerim profesyonel yazarlığa kadar varamadı. Pratisyen hekimlik ve uzmanlık eğitimi yıllarında, en azından iyi bir okur olarak edebiyatla ilişkim sürdürdüm. Ama Milenyuma az kala, belki de orta yaşa merdiven dayamanın bilişsel kapasitemi azaltması nedeniyle, tababetle hakkını vererek uğraşırken bırakın yazarlığı, iyi bir okur bile olamayacağımı fark ettim. Her ne kadar hastalarımız beş dakika internette gezindikten sonra hastalıkları konusunda bizden daha fazla bilgi sahibi olduklarına inansalar da gerçek hiç öyle değil. Ben de kalbim kan ağlayarak edebiyatla ilişkim kestim. İkibin yılından itibaren arada keyifle okuduğum şiirler ve tatillerde okuduğum polisiye/ gerilim tarzı romanlar haricinde neredeyse yirmi yıldır edebiyatla hiç ilişkim kalmadı. Yazarlığım ise bilimsel makalelerde ve kitaplarda Türkçe’yi daha doğru ve akıcı kullanmaya çalışmaktan ibaret olup; 2009 baskısı “Canselin Otobiyografisi” adlı patoloji kitabımda bölüm başlarına Cansel isimli patoloji asistanının öyküsünü serpiştirmek en edebi faaliyetim oldu (Diniz, 2009).

Tamam, tamam, lütfen sızlanmayı kesin Sayın Okur! “Yeter yahu, biz senin özövgünü değil, Nobel Edebiyat Ödülünü almış Elfriede Jelinek’e ilişkin değerlendirmelerini okumak istiyoruz!” dediğinizi duyar gibiyim. Ama neden daha önce bırakın kitaplarını okumayı, “Elfriede Jelinek” adını bile duymadığımı açıklamak zorunda hissettim. Ayrıca sizleri, bir yazarı tanıtılabileceğim konusunda ikna etmek istedim. Tanıtım faslına geçmeden size bir sır vereyim; yazarı tanıyınca çok etkileneceğiniz kesin, memnuniyet duyacağınız ise şüpheli!

2. GELİŞME: ELFRIDE JELINEK İLE TANIŞMA VE ROMAN KAHRAMANI ALGISİNİN YIKILIŞI

Bir yazarı tanımanın en iyi yolu kitaplarını okumaktan geçer. Yazar sizi daha ilk sayfadan itibaren sımsıkı kavrayıp, kendi dünyasına çekebiliyor mu? Satırlarında size umut, neşe, öfke, merak, ne hissettiriyor? Ben Elfriede Jelinek’i hiç tanımadığımdan, yorum yapabilmek için canhıraş bir şekilde kitaplarına ulaşmaya çalıştım. Önce internette bulduğum özgeçmiş ve kitap özeti bilgilerini okudum. Nobel Ödül Töreni konuşmasının tam metninin çevirisini okuduğum an işimin hayli zor olduğunu anlayıverdim. Üstelik kitaplarını elde etmek de son derece meşakkatli bir süreçti. Dolaştığım kitapçılarda hiçbir kitabını bulamadım ve İstanbul’da ulaştığım sahaflardan beş kitabının eski baskıları ile Jelinek hakkında yazılmış bir Türkçe biyografi kitabı satın aldım. Her kitap ayrı bir sahaftan ve ayrı kargo şirketleriyle geldiğinden kitapların alınıp bana ulaşması bir hafta-on gün kadar sürdü. Elime geçen ilk kitap 2000 aralık ayında basılmış “Sevda Kadınları” idi. Başıma geleceklerden habersiz hemen okumaya koyuldum. O da ne? Size iki sayfa boyunca öve öve bitiremediğim, “herkes/ yanlış/ yalnız” kelimelerini doğru yazma saplantısı ve “de/ da’ları” ayrı yazma takıntısına sahip zavallı ben, hayal bile edemeyeceğim tüm yazım kurallarını ihlal eden bir yazı tarzıyla karşılaştım. Bu Jelinek’e dair yaşadığım ilk gerçek şok oldu. Dilinin akıcılığı konusunda hiçbir diyeceğim olmayan yazarımız, tüm özel isimleri ve tüm cümleleri küçük harfle başlatıyordu (Jelinek, 2000). Hatta bu kitabı irdeleyen bir makalede kitaptan yapılan alıntılar, bilgisayar programları rutin olarak noktadan sonraki harfi büyük harfe çevirdiğinden kitaptaki halleriyle sergilenememişti (Zengin, 2007). Eski kitapçılardan bulduğum diğer kitaplar gelince yazarın “*Michael: çocuksu topluma gençlik kitabı*” romanında da aynı kendine özgü yazım kurallarıyla yazdığını gördüm (Jelinek, 2017). Dil konusunda uzman olmaya hiç gerek yok; Türkçe’de ve tüm dünya dillerinde nokta cümleyi bitiren en temel noktalama işaretlerinden biridir ve sonrasında cümle mutlaka büyük harfle başlar. Jelinek’in niye böyle yazdığı konusunda *sevda kadınları* romanını irdeleyen bir makalede; yazarın roman boyunca hiç büyük harf kullanmayarak hayatın sıradanlığını ve kahramanlarının birey olmaktan uzak olduğunu vurgulamak amacı güttüğü iddia ediliyordu. Ben ise açıkçası Jelinek’in kendi yarattığı kahramanları her fırsatta aşağılamayı amaçladığı hissine kapıldım.

Sadece tekdüze bir şekilde küçük harfle yazılması değildi bu romanı rahatsız edici yapan. Yazar eş zamanlı olarak iki kadın ve iki ilişkiyi anlatıyordu. Çarpıcı ve farklı olan ne diye uzun uzun düşündüm. Yarattığı iki kadın kahramanın biri göreceli olarak “başarılı”, diğeri ise “başarısız” idi. Ama sonuç olarak romanın sonunda her ikisi de çamura saplanıyordu ve zaten romandaki

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

her şey toptan yanılttı. Daha romanın başındaki “*birisi eğer kaderini yaşıyorsa, emin olun burada değil. eğer birisinin kaderi varsa, o erkektir. eğer birisi, birisine kader veriyorsa; o, kadındır. yazık ki burada hayat insanın elinden akıp gider, insanın elinde sadece işi kalır*” cümleleri romanın bütünündeki kanıyı ortaya koyar nitelikteydi. Bölgede yaşayan tüm kadınlar gibi, Brigitte ve Paula da kendilerine daha iyi bir “kader” yaratmak için evlenip, kendi kaderlerini başkalarına adama yolunu seçmekteydiler aslında (Büyük 2010). Bu paradoks romanda Jelinek tarafından sürekli farklı şekillerde dile getiriliyordu: “*bu kadınlar genellikle evleniyorlar ya da hayatları başka bir şekilde sona eriyor*”, “*doğal kan dolaşımı bu şekilde devam eder gider. işte kadınlar bir kısır döngü içerisinde doğar– çalışır– evlenir ve ölürlər*”. Kitap boyunca alaycı bir şekilde sürekli “evlenir ve ölürlər” ifadesini tekrarlayan ve iki kavramı birbirini yerine kullanan yazar için evlilik kadınların ulaşabilecekleri en iyi kader olarak tanımlanıyordu. Üstelik kitaplarında betimlediği kadınların hiçbiri, küçücük gri dünyalarındaki “en iyi kaderlerine” ulaşabilmek için bile yeterli kapasite ve azme sahip görünmüyordu (Zengin, 2007). (Jelinek, 2000).

Sevda Kadınları romanı bana nedense maymun- muz deneyini anımsattı. Stephenson'ın öğrenilen davranışlar ve grup dinamiği hakkındaki bu ünlü deneyi, maymunların korkuya karşı verdikleri tepkileri inceler (Stephenson, 1967). Bir grup bilim insanı bir kafese beş maymun ve tepesinde muzlar bulunan bir merdiven yerleştirirler. Ne zaman bir maymun merdivenin tepesindeki muzlara ulaşmaya çalışsa diğer maymunlar tarafından buz gibi suyla ıslatılır. Bir süre sonra, ne zaman bir maymun merdivene tırmanmaya yeltense diğerleri o maymunu engellemeye, hatta dövmeye başlar. Sonrasında doğal olarak, muzlar çok cezbedici olsa da maymunların hiçbiri merdivene tırmanmaya cesaret edemez hale gelir. Daha sonra araştırmacılar maymunlardan birini kafesten alıp farklı bir maymunu içeriye bırakır. Bu yeni maymunun yaptığı ilk şey merdivene tırmanmak olur ve diğerleri onu hemen döver. Birkaç kez dövdükten sonra yeni maymun da nedenini bilmemesine rağmen merdivene tırmanmaktan vazgeçer. Sonrasında ikinci bir maymun daha başka bir maymunla değiştirilir ve yine aynı şey olur. Üstelik ilk maymunun yerine gelen maymun da yeni maymunu dövenler arasında yer alır. Kafesteki üçüncü, dördüncü ve hatta “muz-şiddet” ilişkisini yaşamış son maymun olan beşinci maymun kafesten çıkarılıp yerine başka maymunlar geldiğinde de sonuç aynıdır. Deneyin son aşamasında daha önce soğuk suya hiç maruz kalmamalarına ve tırmanmanın ne gibi bir zararı olduğunu hiç bilmemelerine rağmen; beş maymun da merdivene tırmanmaz ve merdivene tırmanmaya çalışsan olursa engeller. Jelinek'in sevda kadınları da dahil tüm kitaplarındaki

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

kahramanları da pasifize edilmiş bu beş maymuna benzer. Var oluşlarından beri kuşatıldıkları görünmez duvarları ne yıkarlar, ne yıkmayı düşünürler, ne de yıkmak isterler...

Daha önce de belirtmiştim; bir yazarı tanımak için kitaplarını okumak gerekir. Bazen kolaya kaçıp internetten önbilgi olsun diye kitapla ilgili kısa notlar okuruz. Örneğin Jelinek'in ilk okuduğum kitabına ilişkin tanıtım şöyleydi: “*sevda kadınları, erkekleri olmadığında şu koca yeryüzünde kendine yer edinemeyen, herhangi bir kimlik bulamayan kadınları ironik, iç yakan ama bir o kadar da sevecen bir dille anlatıyor*”. İşte tam da son cümleye kocaman bir itirazım var. Evet yazar ironik ve iç yakan bir dille anlatıyor karakterlerini, ama kesinlikle sevecen bir dille değil. Kendi yarattığı karakterler konusunda bu denli acımasız, sevgisiz ve umutsuz değerlendirmeler yapan başka bir yazar hatırlamıyorum desem yalan olmaz. Aynı tanıtım şu cümleyle bitiyordu: “Hayatla ilişkilerimizi gözden geçirip sürdürmek ya da dönüştürmek için...” Bir itirazım da bu cümleye: Eğer Jelinek'in romanlarını rehber alarak yaşamla ilişkinizi gözden geçirmeye ve dönüştürmeye karar verirseniz Sayın Okur; ulaşacağınız yer kesinlikle gri-siyah dışı renkleri olmayan bir dünya olacaktır.

Nasıl dile getireceğimi bilemiyorum ama düşünürseniz “roman kahramanı” denen kavram edebiyatla yaşıttır. Her romanın yazar tarafından yaratılmış bu karakterlerinin özellikleri tümüyle yazara bağlıdır ve bunlar iyi ile kötünün farklı kombinasyonlarından ibarettir. Ancak dikkat edin romandaki baş karakterlerle yazar elinde olmadan özdeşleşir ve günah çıkartır. Sonuçta en kötü tasvir edilen baş karakterin bile kitabın sonunda mutlaka sevilecek bir yanı ortaya konur. Örneğin Norveçli çok yönlü yazar Jo Nesbo'nun yarattığı Dedektif Harry Hole alkoliktir, alkollü araba kullanırken yaptığı kazada polis arkadaşının ölümüne yol açmıştır, çok uzun boylu ve zayıf, soluk benizli biridir. Her macerasının sonunda aldığı yüz kesiği, parmak kopması benzeri hasarlar sonucu yüzüne bakılmaz hale gelmiştir. Ama her macerası sonrası belli belirsiz sezilen duyarlılığı, dürüstlüğü ve azmiyle bu roman kahramanının hayran grubu giderek genişler (Nesbo, 2018). Jelinek'in hayat verdiği baş karakterler ise okurda öfke ve tiksinti uyandırır. Bir anlamda Jelinek'in kitaplarında “roman kahramanları” değil, “roman antikahramanları” vardır.

Avusturya'nın Müzzuslag kasabasında 1946 yılında doğan Elfriede Jelinek, çocukluğundan itibaren keman, gitar, piyano ve viyola gibi enstrümanlar için özel dersler almıştır. Jelinek'in annesi Viyana burjuvazisine dahil varlıklı bir ailenin kızıyken, babası İkinci Dünya Savaşından sağ kurtulmayı başaran Çek asıllı bir Yahudidir. Viyana Konservatuvarı piyano bölümünden mezun olan yazar, liseyi bitirdikten sonra başladığı tiyatro ve sanat tarihi eğitimine, toplum içine katılma fobisi yüzünden devam edemez. Eve kapanır ve hiç dışarı çıkmaz. Psikolojik

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

destek de aldığı bu dönemde kendini yazar olarak yetiştirir. Dergilere yazı ve şiirler yazar. Babasının 1969'da ölümüyle sarsılan Jelinek, kurtuluşu sokaklarda bulur. Bir yandan yazmayı sürdürürken diğer yandan politik aktivitelere katılır. Bir süre üye olduğu Avusturya Komünist Partisi'nden 1991 yılında ayrılır. Yazarlık kariyerine şiir ile başlayan Jelinek, romanlarıyla 1980'lerde adını duyurmayı başarmıştır. Ama Nobel edebiyat ödülüne layık görülmeden önce Almanca konuşulan ülkeler dışında pek tanınan bir isim değildir. En çarpıcı eseri Michael Haneke'nin iki usta Fransız oyuncuyla (Isabelle Huppert ve Annie Girardot) filmleştirdiği (The Piano Teacher, 2001), Cannes film festivalinde aldığı ödülle de ünlenen piyano öğretmenidir. Roman, "piyanist" adıyla 2002 yılında Türkiye'de basılıp kısa sürede sansüre kurban gitmiştir. Jelinek'in hiç kuşkusuz başyapıtı sayılan bu romanın aslında bir otobiyografi olduğu ve romanın antikahramanının da kendisi olduğu sıkça dile getirilmiştir. Piyaniist yayınlandığı dönemden beri her zaman tartışmaların odağında olmuş bir eserdir (Jelinek, 2002). Kitapta aykırı bir aşk hikâyesi yanı sıra acıtıcı bir ana-kız ilişkisi anlatılır. Tüm kitaplarında olduğu gibi yarattığı tüm karakterler sapkındır, zavallıdır ve umutsuzdur. Tüm roman boyunca "edebiyatta güzelleme" olarak nitelenen yazımın tam aksini yaşarız sanki: "çirkinleme". Sadece sansürlenmiş piyanist değil okuduğum diğer Jelinek romanların da cinsellik dozu hayli yüksektir. Ama roman antikahramanlarının tüm cinsel yakınlaşmalarında yazar aynı çirkinleme tekniğini uygular: Argo isimleriyle anılan cinsel organlar adete sevgisiz, ruhsuz ve ait olduğu antikahramandan bağımsız; rahatsızlık veren bir apsenin boşaltılmasına indirgenebilecek denli mekanik ilişkiler yaşar. Erkekler cinsel ilişki sonrasında adeta iltihabın yarattığı basınçtan kurtuldukları için kısmen rahatlama yaşarlar. Kadınlar ise ya cerahat gibi hiçbir şey hissetmezler ya da iltihabı boşaltmak için kesilip oyulan yara gibi acı çekerler. Roman bittiğinde okurun, kadın-erkek başta olmak üzere tüm insan ilişkilerinden sıdkı sıyrılır.

Jelinek romanlarında ana-kız ilişkisi gibi kadınlar arası ilişkiler de patolojiktir. Romanlarda kadınların peşinde koştukları evlilik, kadının sosyal statüsünü yükselten koruyucu bir kurum olarak hicvedilmektedir. Buna ulaşabilen kadınlar kendilerini bir üst sınıfta görürler ve kendi güvenleri en azından kendi cinsleri karşısında artar. Bunun sonucunda ise, kendi bilinçaltı ezikliklerinin dışı vurumu olarak evlen(e)memiş kadınları küçümserler. Bu evlenmemiş kız, kendi kızları bile olsa fark etmez. Anneler ve kızları arasında sevgi ve saygı bağı yoktur. Anneler yol gösterici değil, cezalandırıcıdırlar. Kızını anlama, ona yol göstermek gibi bir çaba, onun gelişiminde bir şeyleri değiştirmek gibi bir kaygı taşımazlar. Öte yandan kızlar da yeni satın aldığı elbiseyi yırtmaya kalktığı için annelerine vuracak denli saygısızdır. Romanlarındaki kadınların kadınlara yönelik acımasız tutumu Jelinek tarafından kasıtlı olarak

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

vurgulanmaktadır. Bir konuşmasında Jelinek bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder: “Kadınların bu kendilerinden (kendi cinslerinden) nefret etmeleri benim için bilinen bir şey. Kadınlar bir şeyleri aşmış olmayı yine kendileri cezalandırırlar”. Toplumda kadınların kısmen güç sahibi oldukları tek alan annelik olup; anne rolünde bile güçleri sadece kız çocuklarına yeter. Çünkü erkek çocukları başka bir kategoridedirler. Onlar büyüüp babaları gibi olacaklardır. Arzu romanındaki anne için yazar; “*Gerti için hayatın anlamı oğludur. Çocuğun da hayattan beklentileri vardır, örneğin babasının penisi gibi büyümek!*” şeklindeki cümlesiyle hem kadınla, hem de oğluya ve hayalleriyle alay eder. Gerçi yazar tüm romanlarındaki tüm antikahramanlara karşı eşit ölçüde acımasız olup, hepsini sürekli yerden yere vurur. *Hırs* romanında ise her şeyin mutlaka ölmesi gerektiğini düşünen görünürde hassas birini anlatır (Jelinek, 2003). Yakışıklı bir jandarma olan Kurt Janisch yalnız yaşayan kadınların malına mülküne göz dikmiştir. İlk kurbanı orta yaşlarda, kendi halinde ve doğayla başbaşa yaşamak için şehirden kasabaya yerleşmiş bir kadındır. Diğeri henüz on altısında bile olmayan, Kurt Janisch'e aşık bir genç kızdır. Tabi kitapta yine bolca acı, gözyaşı ve ölüm vardır. *Michael* romanında ise yazar; “gençlik romanı” türünün coşkulu ve ümit dolu geleneğinden faydalanırken, ekran karşısında yetişmekte olan nesle dair endişelerini nefes nefese bir anlatı halinde okurlara sunar. Romanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında zenginleşen Avrupa’da, savaşın travmalarından kaçmaya hazır bir kuşağın düşünce biçimleri masaya yatırılır (Jelinek, 2017). Jelinek, kayıtsız cinnetlerin olduğu bu yeni dünyayı, yine tüm karanlığı ve karamsarlığıyla anlatır. Hatta kitap bittiğinde, bunca kitabı gönlünce eziyet edecek karakterler yaratmak için mi yazdı diye düşünmeden edemez insan!

Jelinek’in hayat verdiği “roman antikahramanları” kafeslerindeki koşu çarkında dönüp duran küçücük Hamsterlara benzerler. Küçücük bu insanlar, küçücük çevrelerinde, umutsuz ve çabasız dönüp dururlar. Üstelik en kötüsü de yazar, kahramanlarının kurtuluşuna dair hiç umut vermez. *Arzu* adlı romanında yazar; “kadınlar umutlarla doludur ve hatıralarıyla yaşarlar, oysa erkekler anlarla, özellikle geniş bir zaman dilimine yayılan anlarla hayatlarına devam ederler” benzeri bir cümlede kadın ve umut sözcüklerini bir arada kullansa ve kadınların umut dolu olduğundan söz etse de kitabın seyrinde umut ışığı sezilmez (Jelinek, 2001). Roman antikahramanı kadın; arzu nedir bilmeden istemediği bir evlilikte yaşamını sürdürürken, ilk kez cinsel arzu duyduğu kaçamak ilişkisi, bu arzuyu yaratan erkeğin de kocasından farksız yaklaşımı, alkol batağı ve en sonunda kendi çocuğunu öldürmeyle sonuçlanan bir yaşam sürer. Çocuğunu öldürmek belki de doğadaki en büyük tabudur. Hayvanlar aleminde dişilerini çiftleşmeye ikna etmek için sadece erkekler tarafından öldürülür yavrular. Hatta dişi farelerin

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

çocuklarını yedikleri iddia edilse de sonradan sadece yaşamından umut kesecek bir tehdit algıladığında anne farenin yavrularını yediği anlaşılmıştır. İşte bence bu romanın sonunda yazarın bırakmaya çalıştığı etki; okurda eğer yarattığı karektere acıdığı için biraz olsun sempati oluştuysa onu da yok etmektir. Aslında kötümser doğasını bir söyleşisinde Jelinek şöyle ortaya koymuştur: “İtiraf edeyim ki, sanki bedensel bir rahatsızlık gibi, olumlu ütopyalar yaratmak konusunda çok yeteneksizim.” Özetle umut, sadece “arzu” romanda değil, anladığım kadarıyla Jelinek’in hiçbir kitabında yoktur ve olmayacaktır ne yazık ki!

3. SONUÇ: RAHATSIZ ETMEK DE BİR ETKİLEŞİMDİR VE OKURU EN FAZLA ROMAN ANTIKAHRAMANLARI RAHATSIZ EDER.

Elfriede Jelinek’in kitaplarını okumadan önce kendisini bir feminist yazar olarak algılamıştım. İnternette birçok sitede de “Avusturyalı feminist yazar” olarak anılıyordu. Yine bazı sitelerde yazarın Nobel kazandığı yıl ödül jürisinde büyük tartışma yaşandığı, Nobel ödüllerini kazananların politik bazı kaygılarla belirlendiği ve kadınlara pozitif ayrımcılık yapıldığı iddia ediliyordu. İddiaların tümü konusunda yorum yapamayacağım ama daha okuduğum ilk kitapta yazarın feminist olmadığını gördüm. Feminist adı üstünde feminizm yandaşı anlamındadır. Feminizm de kadının siyasal ve toplumsal haklar bakımından erkekle eşit olması gerektiğini öne süren ve bunu gerçekleştirmeye çalışan akımdır. Kadınların günümüzde bile pek çok bakımdan erkeklerin gerisinde olduğu düşünülürse, feminist basit olarak “kadın destekçisi” olarak nitelenebilir. Oysa Jelinek kesinlikle kadın destekçisi değildir. Hatta romanlarındaki yaklaşımı göz önüne alınırsa kadın ya da erkek insanı desteklemez özünde. Romanlarında sürekli vurgulanan nokta, kadınlardan daha iyi bir konumda gibi görünseler de erkeklerin dünyasının da sınırlı olması, onların da bu sistem içinde özgür bireyler olarak, kendilerine yeni ufuklar açacak durumda olmamalarıdır. Ayrıca kitaplarının çoğunda kadınların (hatta erkeklerin) toplumdaki aşağı yerini anlatırken, bir yandan da bu olumsuz durumun ortaya çıkmasındaki sorumluluklarını göstermeye çalışmaktadır. “*Hayatta her şeyin sana sunulan kötü kopyaları vardır*” cümlesiyle de özetlediği gibi romanlarında betimlediği herkes aslında insanın kötü bir kopyasıdır ve ne acıdır ki “kötü kopya” olmalarında kendi rolleri çok belirleyicidir.

Diğer taraftan roman kahramanlarının hayatlarından belli bir kesit çizilmesine rağmen, gerçekçi bir roman olarak da adlandırılmaz. Çünkü gerçek hayatta değişmeyen tek şey değişimdir. Olumlu ya da olumsuz yöne doğru olabilir ama her şey değişir. Aslında değişim ile umut birbiriyle çok yakın ilişkidir. Oysa Jelinek’in romanlarındaki antikahramanlar bir gelişim ve değişim göstermezler. Hayat yıllar önce nasılsa hala öyledir ve şartlar, gelecek ümitleri hiç değişmeden kalmakta, her nesil bir önceki kuşağın kaderinin aynısını yaşamaktadır. Bu kısır

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

döngü böylece sürüp gitmektedir. Bu sadece kadınlar değil erkekler için de böyledir. Jelinek bunu bilerek yaptığını bir söyleşisinde (Zengin, 2007) açıkça ortaya koymuştur. Yine yazarın kitaplarında sık kullanılan bir yöntem; organlara veya nesnelere kimlik kazandırılması ve ait olduğu bireyden yabancılaştırılmasıdır. Roman antikahramanı sözüm ona sevişir ama bedeninin her köşesi ondan bağımsızdır, bayağıdır ve yazar tarafından hoşgörüsüz bir edayla anlatılır.

Sosyal fobisi nedeniyle önceden kaydedilmiş bir video görüntü olarak yayınlanan “insana ne kalır?” başlıklı 2004 Nobel Edebiyat Ödülü kabul konuşmasında Jelinek “dilini kaybı ve dış dünya ile sınavını” bir saç metaforu üzerinden şöyle anlatır: *“Yazmak tortop olmak, gerçekten tortop olmak mıdır? Tortop olmayı herkes ister tabii, ama o zaman benim yaşadığım nedir? Gerçeği gerçekten bilmeyenlere ne olur? Hepsi çok dağınık. Durumu düzelterek bir tarak da yok. Yazarlar tarayıp duruyorlar ve umutsuzlukla saçlarına bir biçim veriyorlar, sonra bu onları geceleyin çok rahatsız ediyor. Görünüşlerinde çok yanlış bir şey var. Güzelce tepede toplanmış saç, kendi rüyalar evinden tekrar kovulabilir ama artık düzeltilemez, ehlileştirilemez. Veya dümdüz aşağı sallanabilir bir kez daha yüzün önünde bir örtü gibi, hemen sonra da yatıştırılabilir sonunda. Ya da olup duran şeyin karşısında dehşetle dimdik durur. Toplanmayacak işte. İstemiyor. Bir kaç dişi kırık tarakla ne kadar tarayıp dursan da, toplanmıyor işte”.*

155

Bir türlü koşum tutmayan saçlarını ve yürüdüğü yolu uzun uzun tasvir eden yazar en sonunda sadede, yani bir yazarın sahip olduğu en güçlü silah olan “dil’e” gelir: *“Dil benim yanımda koşuyor, yalnızca beni korumak için değil, kesinleştirmek için de; kontrol ediyor beni, doğru yapıyor muyum diye gerçeği tasvir etmeyi. Dil, ne istediğini çok iyi bilir. Aferin ona, çünkü ben hiçbir zaman bilmem ne istediğimi, hem de hiç. Bir tek dil, bazen benden yola çıkıp insanlara, gerçek, dürüst, belirlenmiş bir yoldan ulaşır, sanki bir kamera her hareketlerini izliyormuş gibi, böylece dil, sonunda, hayatın ne ve nasıl olduğunu keşfeder, ki tam da bu anda hayat öyle olmayı bırakır, işte sonrasında tüm olan bitenin tasvir edilmesi gerekir, artık hiçbir şey öyle değilse bile. Ne olursa olsun, benden yola çıkan yalnızca dildir; ben, kendim, uzakta kalırım. Dil yola çıkar. Ben kalırım, ama uzakta. Yolda değil. Ve dilim tutulur. Ben kendi dilimin mahkumuyum; dil, benim gardiyanım. Çok komik, çünkü beni gözleyip kollamıyor da! Benden emin olduğu için mi? Kaçmayacağımdan emin olduğundan mı beni bırakıp gidebileceğine inanıyor? Çünkü biliyor buna gerek olmadığını. O benden kaçsa da, ben onun elinden kaçmayacağım. Ben onun elindeyim, ama o benim ellerimden kaçıp gitti. Ben kaldım. Ama kalan neyse, onu yapan yazarlar değil. Kalan, çoktan gitti. Yarıda kesildi muhayyile uçuşu. Hiç kimse ve hiçbir şey gelmedi. Ve her şeye rağmen, tüm mantığa karşın, hiç gelmemiş olan bir*

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

şey, en azından birazı, kalmak istiyor; sonra orada kalan, dil, en elle tutulmaz olan, yok olup gidiveriyor. Yeni bir boş mekan ilanına cevap vermiş olmalı. Kalması gereken, hep giden. Ne olursa olsun, orada değil işte. İnsana kalan ne?”(Jelinek, 2004).

Tüm bu sayfalardan sonra Elfriede Jelinek ile ilgili “bana kalan” şunlar:

- Dili inanılmaz akıcı, kıvrak ve güzel,
- Kurguları inandırıcı,
- Yarattığı karakterler tipik antikahramanlar

Ama ben Nazım Hikmet’in şiirindeki gibi “tüm romanların mutlu sonla bitmesini” bekliyorum”.

4. KAYNAKÇA

Akatlı Füsün (2006). Elfriede Jelinek: Kadınların tek kalıba döküldükleri dünyaya isyan! Kadın ve Kainat: Nobel Ödüllü Kadınlar. Optimist Yayınları; pp: 121- 123

Akyıldız Ercan Cemile (2014). Cinsiyetin toplumsal roldeki yeri: Elfriede Jelinek’in seçilmiş romanlarında kadınlık. Konya: Çizgi Kitabevi.

Büyük Belgin (2010). Duygu Asena’nın “kadının adı yok”, Elfriede Jelinek’in “sevda kadınları”adlı yapıtlarda feminizm sorunsal. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Diniz, Gülden (2009). Canselin otobiyografisi. Ankara: Başak Matbaacılık.

İlhan, Attila (1977). Toplu Şiirleri: Duvar. İstanbul: Bilgi Kitabevi.

Jelinek Elfriede (2000). Sevda Kadınları. Çev: Melda Ağırbaş. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Jelinek, Elfriede (2001). Arzu. Çev: Melda Ağırbaş. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Jelinek, Elfriede (2002). Piyanist. Çev: Süheyle Kaya. İstanbul: Everest Yayınları.

Jelinek Elfriede (2003). Hırs. Çev: Aylin İpekçi. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Jelinek Elfriede (2004). Elfriede Jelinek’in nobel ödül töreni konuşması. Chalmers, Martin (Almanca’dan çeviri): “İnsana Ne Kalır?”

Jelinek, Elfriede (2017). Micheal: Çocuksu topluma gençlik kitabı. Çev: Sami Türk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurban, Vefa (2013). Nobeller, Nobel Ödülü ve Bakü Portreleri. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nesbo, Joe (2018). Polis. Çev: Mehmet Gürsel. İstanbul: Doğan Kitap.

Stephenson G R. (1967). Cultural acquisition of a specific learned response among rhesus monkeys. In: Starek, D., Schneider, R., and Kuhn, H. J. (eds.), Progress in Primatology, Stuttgart: Fischer, pp. 279-288.

Zengin Bekir (2007). Elfriede Jelinek'in "sevda kadınları" başlıklı romanında kadınların toplumdaki yeri ve kadınların ortaya çıkan manzaradaki rolü. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2007; 31(1): 101-114.

Notos Öykü Dergisi. Notos Edebiyat Dergisi Şubat-Mart 2014 Sayı:44.

Resim 1: Siyah beyaz bir resimde protest Elfriede Jelinek.

Resim 2: Daha yaşlanmış ama durulmamış Elfriede Jelinek.

ELFRIEDE JELINEK VE ROMAN ANTI-KAHRAMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Resim 3: Piyanist filminde piyano öğretmeni ve öğrencisi.

Resim 4: Piyanist filminde birbirine hala göbekten bağlı ana-kız.